նեցին(*), որից երկու նմուշ բերում է Ալիշանը, պարզ, միայն կարմրով։ Ձեռագրի ամբողջ ծախսը 2200 սպիտակ դրամ է նստում խեղճ Ներսէսի վրայ, դեռ կազմն էլ ձրի է կատարել Բռնայում Մարտիրոս վարդապետը «յաւուրս Խ»(**)։ Ըստ Ալիշանի 2200 դրամը կամ սպիտակը հաւասար է 1350 իսկական ֆրանքի, որ գրքի վրայ կատարուած ծախսն է. դորանից 1800 դրամ գրիչներն ստացել իբրև աշխատավարձ տասն ամսուայ համար, իւրաքանչիւրին, ուրեմն ամսական իննսուն սպիտակ կամ 55¼ ֆրանք։ Վաճառւում էին և պատրաստ ձեռագիրներ, որ կը տեսնենք քիչ յետոյ։ Բարեբաղդաբար հազուագիւտ չեն նման տեղեկութիւնները մեր ձեռագրական յիշատակարանների մէջ, որոնցով կարելի է որոշ գաղափար կազմել ձեռագիրների գնի, աշխատանքի տեւողութեան և համապատասխան աշխատավարձի մասին, որ գրչութեան արուեստի լուսաբանելիք խնդիրներից մէկն է։ Երբեմն գնումն ու վաճառումը կատարւում է փոխանակութեամբ, որ կարևոր լոյս է սփռում ուրիշ տեսակէտով։ Քիչ յետոյ կը տեսնենք և պատրաստ ձեռագրի գնում արծաթով։

Եսայի Նչեցու աշակերտներից է Կիւրիոն գրիչ, որ «թվականութես. հայոց ՉԿ» (= 1311) գրել է Մեկնութիւնների մի ժողովածու, մանր, վարժ բոլորգրով, լաւ մոմած թղթի վրայ։ Իրեն անուանում է «սպասաւոր բանի» և խնդրում է յիշել «իմ անչափ երախտաւոր եղբօրն Մխիթար քհի. եւ Խաչատրի»։ Խնդրում է յիշել և «զբազմերախտ րաբունապետն իմ զՅոհ. զծնողն երկամբք հոգոյն»։ Հայրն է Վարդան քահանայ(***)։ Մի երկրորդ ձեռագրի մէջ, որ Նիւսացու աշխատութիւնների ժողովածու է. «Տեսութի. մարդոյն կազմութե.» վերջում ունի փոքրիկ յիշատակարան. «Զբազմավէր անձն հիքոյս Կիւրիոնի ծրողի սորին՝ յիշեա ի թողութիւն մեղաց», աւելացնելով ապա եւ վերոյիշեալներին. «զՄխիթար քհ. եւ զԽաչատուր կրօնաւոր եւ զրաբունապետն իմ Յովհաննէս, ամէն»(*)։ Ձեռագրի գրութեան ժամանակն ու տեղը անյայտ է պակաս լինելու պատճառով, բայց նախընթաց, ինչպէս և յետագայ յիշատակարանը պարզում են մօտաւոր ժամանակն ու վայրը և անձնաւորութիւնը։ Այս նոյն Կիւրիոնը «ի թվաբերութես. հայոց ՉՁԲ» (= 1333), «ի դպրապետութեն. մեծ վարժապետ եւ իմոյս լուսաւոր կենացս Լուսաւորչի Եսայեա», «ի գաւառիս Վայո ձորոյ ի մենաստանիս Նորավանքս կոչեցելոյ»։ Նորավանքը Օրբէլեանց իշխանութեան հոգևոր կեդրոնն ու մետրապոլտարանն էր, Ամաղու ևս կոչուած, որի երեք առաջնորդներին՝ Ստեփաննոս Օրբէլեան՝ պատմիչը և նորա անմիջական յաջորդները Յոհան Աւրպէլ և Ստեփաննոս-Տարսայիճ կրթուած տեսանք Գլաձորում, այսպէս և Կիւրիոն, բայց յետոյ Նորավանքում հաստատուած։ Այստեղ յիշատակութիւն կայ և Բուրթէլ Օրբէլեանի, նորա կնոջ Վախախի և զաւակների Պեչքինի և Իւանի մասին, իսկ Սիւնեաց եպիսկոպոսն է Սարգիս, Ստեփաննոս-Տարսայիճի յաջորդը(**)։ Աւետարանը փոքրադիր է, սիրուն բոլորգրով և նկարազարդուած։

Ոսկան վարդապետի ձեռքով ՉՁԳ (= 1334) թուին, «ի վանս Գլաձոր», «եւ ի դաստիարակութեան հայոց դպրոցի Եսայի վարդապետին» գրուած է մի աւետարան(***)։

Յունան ընտիր գրիչը նոյն 1334 թուին գրել է մի իմաստասիրական գիրք(****), իրեն անուանելով «յետին ի յաշակերտս բանասիրաց». նա եկել է «առ ոտս մեծին վարժապետաց և առաջինս յիմաստասիրաց Եսայիաս կոչեցեալ, որ յայսմ ժամանակի փայլէ իբրև զարեգակն, լուսաւորելով բանիւ իմաստից զազգս հայկազեան, նաև զբոլոր տիեզերս շրջակայական... ի թուիս հայոց ի յեւթ(ն) հարիւրորդի ութսուներորդի երրորդի, ի ձորս Վայոց ի յանապատիս մեծափառ Գայլեձոր կոչեցեալ»։

Գրիգոր գրիչը «ի թվականութե. հայկազեանս տումարի ՉՁԴ (= 1335) . . . եւ ի վարժապետութի. մանկանց սիոնի տն. իմոյ վսամական անյաղթ հռետորին յԵսայեա», որ և օրինակի շնորհողն է, գրել է

(*) Թորոս Տարօնեցին 1330 թուականից յետոյ այլ ևս չի յիշւում Գլաձորի ձեռագիրների մէջ. նոյն թուականին նա հեռացել է այնտեղից, և «ի գաւառիս Ապահունեաց ընդ հովանեաւ Սուրբ Աստուածածնին և Սրբոյն Սարգսի զօրավարին և որդւոյ նորա Մարտիրոսին և Սուրբ Գէորգեայ (s) զօրավարին» գրել է մի աւետարան, յիշատակարանի մէջ խընդրելով յիշել «զնկար գրիչս Թորոս և զպապն իմ զՍիմր եւ զհայրն իմ Սարգիս քահանայ և զմայրն իմ Մարիամ ի Տարօնոյ քաղաքէ Մշոյ». Փիրղալէմեան. Նշխարք. թ. 86 (Յաւել. Բ. 85)։ Թորոս Տարօնեցու մասին վերջին տեղեկութիւն ունինք 1346 թուից. նա գրել է Էջմ. № 2239/2187 ժողովածուն (պատկ. 225ա). հեղինակները բոլորն էլ Գլաձորի հետ կապուած անձինք՝ ինչպէս Նչեցին, Կիրակոս Երզնկացի, Տիրատուր վարդապետ, Յովհաննէս Սիւնեաց եպիսկոպոս, հաւանօրէն Աւրպէլը, Յովհաննէս վարդապետ, հաւանօրէն Որոտնեցին՝ Թորոսի մասին յիշատակարաններ 163բ. 230. 244ա. բոլորովին պարզ. «Զստացող սբ. ասացուածոցս զՄարտիրոս քհ. Սանահնեցի և զծրօղ Թորոս Տարօնեցի աղաչեմ զձեզ յիշեցէք զմեզ մաքուր աղօթիւք ի թուիս հայ. ՉՂԵ» (պատկ. 224)։ Մարտիրոս քահանայ Սանահնեցին տարբեր անձն ենք համարում Գլաձորի Մարտիրոս «վարդապետ» և «բանի սպասաւոր»ից, որ յիշատակուած տեսանք Եփրեմ պատանեակի յիշատակարանում։

(**) Ալիշան. Հայապատում. 545. 548։

(***) Ձեռ. Էջմ. № 1466/1460. 58բ. 203բ. 291ա. (Յաւելուած Բ. 86)։

(*) Ձեռ. Էջմ. № 3463. 177բ. (Տաթեւից բերուած № 47). (պատկ. 225բ)։

(**) Ձեռ. Էջմ. № 962 նժ (Յաւել. 87)։

(***) Սրուանձտեան, Թորոս Աղբար, Բ. 375։

(****) Ձեռագրի բովանդակութիւնն ինձ անյայտ է. ուստի չգիտենք, որոնք են ակնարկուած իմաստասէրները. օգտուել եմ Խաչիկ վարդապետի հատուածների (Fragment) ժողովածուից. տ. Ն. Թափճեան, Յուց. Բ. 30։ Տես Յաւել. Բ. 26, պատկ. 90-91։ Տես և մեր Բարտէզ հայ հնագրութեան, Տախտ. ՁԳ. § 132։